

ЛІНГВІСТИКА У ТЛУМАЧЕННЯХ І ВИЗНАЧЕННЯХ

Рец. на кн. : **Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики :
поняття і терміни** : у 4-х т.

(Донецьк : ДонНУ, 2013. – Т. 1. – 402 с.; Т. 2. – 350 с.; Т. 3. – 426 с.; Т. 4. – 388 с.).

Сучасна лінгвістика з її нерівнорядним науково-парадигмальним простором має досить розгалужену термінологічно-поняттєву систему, що у своїй цілісності містить часто синонімічні квалікативно-дефінітивні позначення тих самих мовних явищ, а в окремих випадках той самий термін витлумачувано по-різному. Усе це засвідчує необхідність створення цілісного словника лінгвістичних термінів, що уможливилював би наскрізне бачення певного лінгвістичного терміна та його відповідне тлумачення. Заявлене умотивовує актуальність рецензованого видання, корпус термінів і понять якого автор систематизував досить тривалий час – понад двадцять років. Підтвердженням цього є низка статей А. Загнітка з теоретичних і прикладних питань лінгвістичної термінології, його прагнення простежити спільне та відмінне у кваліфікації тих чи тих мовних одиниць у різних лінгвопарадигмальних підходах та визначення параметрів відносної автономності поняттєво-термінологічного апарату структурної, функційно-комунікативної та інших науково-лінгвістичних парадигм, що відбивають статті укладача аналізованого словника (Загнітко А. Типологічні вияви лінгвістичних парадигм: класифікаційні і кваліфікаційні аспекти / А. Загнітко // Лінгвокомп'ютерні дослідження : зб. наук. праць / Відп. ред. А. Загнітко. – Вип. 4. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – С. 8–15; Загнітко А. А. Типологические проявления лингвистических парадигм: классификационные и квалификационные аспекты / А. А. Загнитко // *Linguistica Brunensia*. – Roč. 59. – 2011. – Č. 1–2. – С. 3–16 та ін.). Привабливим є також і те, що автор свідомий того, що укладений словник не можна кваліфікувати як цілком вичерпний, викінчений і граничний. Обсяги словника, за усього прагнення автора охопити усе розмаїття сучасних лінгвістичних термінів і понять – від суто авторських до термінів і понять, поширених та усталених у рамках відповідного наукового напрямку, наукової течії, наукової школи, не можуть охопити абсолютно всю метамову сучасної лінгвістики. Це цілком природно тому, що лінгвістика в її сучасному розмаїтті – від граматики, словотвору, фонетики, фонології, стилістики і до психолінгвістики, нейролінгвістики, комп'ютерної лінгвістики, юридичної лінгвістики, нейролінгвістичного програмування, соціолінгвістики, паралінгвістики (паракінесики), етнолінгвістики тощо. Автор не оминає і питань сугестивного, гендерного, когнітивного та інших лінгвістичних напрямів.

Аналізований словник адресований широкому загалу дослідників-теоретиків і практиків, що легко побачити в самому реєстрі витлумачуваних термінів і понять – від найзагальніших теоретико-мовознавчих до суто конкретних лінгвістичних на кшталт *теперішній історичний*. Водночас А. Загнітко чітко диференціює у відповідних словникових статтях функційне навантаження термінної одиниці, наголошуючи на її загальнотеоретичному статусі або ж закріпленні за тим чи тим рівнем мовної системи – фонетичним, морфологічним, синтаксичним, словотвірним. Окремо виділені терміни і поняття, що постали внаслідок реалізації принципу експансіонізму, а також схарактеризовано термінно-поняттєвий апарат сучасної комунікативної, функційної, когнітивної, ідеографічної та інших лінгвістик.

Традиційно словник складається зі вступу, власне-словникової частини, абеткового покажчика. Досить вичерпно у вступній частині схарактеризовано особливості побудови словникової частини з кваліфікацією її окремих компонентів. Кожний термін містить етимологічну характеристику з окресленням функційного навантаження та підтвердженням наявності активних / пасивних семантико-парадигматичних відношень. За необхідності дефініцію і кваліфікацію лінгвістичного явища підтверджено відповідним фактичним матеріалом. У *Вступі* переконливо схарактеризовано принцип упорядкування поняттєво-термінологічного апарату, що, певною мірою, відмінний від інших словників: „У пропонованому словнику використано дещо

інший принцип абеткового розташування лінгвістичних термінів, ніж це спостережувано в традиційних термінологічних виданнях. Визнаючи наявність аналітичних термінів, що все більшою мірою повноправно і широко заявляють про себе, у словнику використано принцип організації таких словосполучень за моделлю „стрижневе слово + залежне / залежні”, тому кожний термін наведено за стрижневим словом, у постпозиції щодо якого наявний аналітичний / аналітичні компоненти, пор.: *форма граматична, форма морфологічна, форма синтаксична, форма стилістична, форма типологічна* і под. Такий підхід дає змогу користувачеві побачити увесь діапазон наявних сьогодні лінгвістичних термінів з тим чи тим опорним (стрижневим) словом і водночас полегшує освоєння подібних лінгвістичних термінів. Особливо це стосується тих напрямів і шкіл, де з тим чи тим аналітичним компонентом витворюється низка термінів, пор.: *мовленнєвий акт* → *ініціативний мовленнєвий акт, непрямий мовленнєвий акт, прямий мовленнєвий акт, пропозитивний мовленнєвий акт, мовленнєвий акт вимоги, реактивний мовленнєвий акт, фінальний мовленнєвий акт* тощо. За традиційного розташування термінів кожний з них розглядався б у відповідній абетковій позиції, що унеможлиблювало б цілісне сприйняття сучасного тлумачення подібних понять. Надання ж основного виміру стрижневному компонентові *акт* дало змогу поєднати такі терміни в одному абетковому просторі та запропонувати цілісний вимір семантико-парадигматичних відношень такого типу термінів і понять.

Водночас такий принцип лексикографічного структурування понять і термінів виявляє найпотужніші тенденції аналітичного термінотворення, що на сьогодні постають домінувальними, забезпечуючи послідовне диференціювання понять, надання кожному з них вичерпних кваліфікаційних і класифікаційних ознак. Тому в Словнику сучасної лінгвістики: 1) відібрано й систематизовано найпоширеніші терміни, що активно використовуються в теоретичних, теоретико-прикладних і суто прикладних мовознавчих дослідженнях; 2) запропоновано розгляд семантично оновлених термінів класичного мовознавства з урахуванням їхнього традиційного тлумачення і кваліфікації; 3) схарактеризовано стрижневі та ключові терміни сучасної лінгвістики з простеженням їхньої динаміки та співвідношення із відповідними науково-лінгвістичними парадигмами, належністю до тих чи тих мовознавчих напрямів, шкіл; 4) запропоновано компактне тлумачення основних термінів граматики (різних її аспектів і вимірів – ідеографічного, функційного, комунікативного і под.), лексикології, фонології, словотвору, а також психолінгвістики, лінгвокультурології, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, патопсихолінгвістики, прикладної лінгвістики, судової лінгвістики, сугестивної лінгвістики та ін. (більшість цих термінів вимагає врахування їхнього зв'язку з основними науками та функціонуванням у лінгвістиці, в силу чого тлумачення постає досить проблемним і не завжди адекватним); 5) ураховано специфіку розвою лінгвістичних студіювань початку XXI століття, коли активними постали дослідження з лінгвістики тексту, комунікативної лінгвістики, теорії мовленнєвих актів і теорії мовленнєвих жанрів, дискурсу та дискурсної практики, що знайшло свій вияв у структурі Словника сучасної лінгвістики” (Т. 1, с. 5).

Загалом у „Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни” проаналізовано і схарактеризовано понад 17000 термінів і понять з чітким розмежуванням у межах словникової статті їхнього загальнолінгвістичного статусу, відповідного використання та водночас скваліфіковано його особливе вживання в межах того чи того лінгвістичного напрямку або ж тієї чи тієї науки, пор., наприклад: „**Мова національна** – мова, що утворилася в період розвитку націй. Вона передбачає обов'язкову наявність літературно-письмової форми, наближеної до спільного народно-розмовного мовлення, в силу чого набула повсюдного поширення. Існують три шляхи утворення національних мов: а) розвиток уже готового матеріалу; б) концентрація діалектів; в) „змішування” діалектів і мов; у **соціолінгвістиці** – 1) соціально-культурно-історична категорія, що позначає мову нації як соціально-історичної спільноти людей. М. н. має дві форми вияву – усну та писемну і формується на ґрунті мови народності одночасно зі становленням нації із цієї народності; мова нації як соціально-історичної етнічної спільноти людей, що міститься в низці понять *родовий діалект, мова народності, етнічна мова* та існує у двох формах – *усній* і *письмовій* з повноцінною сукупністю всіх форм її існування: *кодифікованих* (літературна мова) і *некодифікованих* (різні територіальні діалекти, жаргони тощо). [...] 2) мова, яку використовує вся нація як соціально-історична, а не окрема регіональна чи етнічна група; мова, що сукупно з іншими ознаками (спільність території, культури, економічного життя та ін.)

характеризує певну націю; мова, яка для культурної, соціальної та політичної спільноти виконує роль національного символу. М. н. властиві нормативно-літературна форма вияву, активна тенденція до єдності, поліфункційність та ін.” (Т. 2, с. 212).

Терміни і поняття у „Словнику сучасної лінгвістики : поняття і терміни” схарактеризовано за їхнім походженням. Напр. : **Автостереотіп етнічний** (грецьк. *autos* – сам, *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) (Т. 1, с. 13), наявністю дублетів, кваліфікацією семантико-парадигматичних зв’язків тощо. Словникову статтю істотно доповнює системне упорядкування семантико-парадигматичних відношень аналізованих термінів і понять, пор.: „**Паралелізм** (грецьк. *parallēlismós* – зіставлення, порівняння від *parallēlos* – той, хто рухається поряд) **синтаксичний** (прикм. від ім. *синтаксис*) – паралелізм, перша частина якого постає описом явища природи, а друга – стану душі, співвідносного зі станом певного природного явища: *Цвіли каштани, цвіли каштани, ти мене кохав, ти мене кохав...* (Михайло Сенко). Див.: **Паралелізм; Паралелізм порівняльний; Паралелізм заперечний** (Т. 3, с. 21)”.

Завершує „Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни” упорядкований автором **словник** (Т. 4, с. 186-384), що сукупно подає увесь обсяг проаналізованих термінів і понять. Рецензована праця належить до логічно завершених і цілісних, своїм спрямуванням вона зорієнтована на досвідчених науковців та на тих, хто тільки розпочинає наукове студіювання. Її привабливість у тому, що увесь обшир лінгвістичних термінів висвітлено системно з належним підтвердженням фактичним матеріалом. Бажано було б бачити подібне видання в університетських бібліотеках для використання під час вивчення сучасних мовознавчих курсів.